

ΟΥΤΟΠΙΑ

Τριμηνιαία Έκδοση Θεωρίας και Πολιτισμού, Καλλιδρομιών 89 και Τσαμαδού, 106 80 Αθήνα
Τηλ.: 210 36.07.742, Φαξ: 210 38.36.658, www.u-topia.gr

ΥΤΟΡΙΑ

A three-monthly Review of Theory and Culture, Editor: E.I. Bitsakis
Kallidromiou 89, 106 80 Athens, Greece,
Tel.: 210 36.07.742, Fax: 210 38.36.658, www.u-topia.gr

Εκδότης: Ευτύχης Μπιτσάκης

Εκδόσεις Τόπος

Κεντρική διάθεση: Εκδόσεις Τόπος

Πλαπούτα 2 & Καλλιδρομιού, 114 73 Αθήνα, Τηλ.: 210 32.21.580, Φαξ: 210 32.11.246

Συντακτική Επιτροπή

Βασίλης Αλεξίου, Χρήστος Αλεξίου, Λεωνίδας Βατικιώτης, Ειρήνη Γαϊτάνου, Θανάσης Γκιούρας, Κώστας Γούσης, Χρήστος Δερμεντζόπουλος, Δημήτρης Δημητούλης, Μάκης Ζέρβας, Αντρέας Θεοφίλου, Έκτωρ Κακναβάτος†, Τιτίκα Καραβία, Ερατοσθένης Καψωμένος, Κατερίνα Κήφ†, Μαρία Κοκκίνου, Λαοκρατία Λάγκα, Γιώργος Μανιάτης, Κατερίνα Μάτσα, Δημήτρης Μπελαντής, Ευτύχης Μπιτσάκης, Γιάννης Νικολακόπουλος, Ηρακλής Οικονόμου, Αντρέας Παγουλάτος†, Αποστόλης Παλιούρας, Νίκος Παπαδάτος, Πέτρος Παπακωνσταντίνου, Δημήτρης Σαραφινάκος, Μάνος Στυριδάκης, Γιώργος Σταμάτης, Σταύρος Σταυριδής, Παναγιώτης Σωτήρης, Αλέξανδρος Χρύσης.

Τακτικοί Συνεργάτες

Χρήστος Γεωργίου, Γιάννης Δάλλας, Μανώλης Δαφέρμος, Γιώργος Διζικιρκίης†, Σόνια Ιλίνσκαγια, Γιάννης Κουζής, Στάθης Κουβελάκης, Κώστας Λαπαβίτσας, Γιώργος Λιερός, Γιώργος Λιοδάκης, I.N. Μαρκόπουλος, Σταύρος Μανρουδέας, Θόδωρος Μεγαλοοικονόμου, Βασίλης Μηνακάκης, Χρυσούλα Μητροπούλου, Παναγιώτης Νούτσος, Ευαγγελή Ντάτση, Κώστας Παλούκης, Ευτύχης Παπαδοπετρακής, Δημήτρης Πατέλης, Σάββας Πατσαλίδης, Περικλής Παυλίδης, Γιώργος Παυλόπουλος, Γιάννης Πλάγγεσης, Ελένη Πορτάλιου, Δημήτρης Ρόκος, Νίκος Ταμπάκης, Δημήτρης Τζωρτζόπουλος, Πάνος Τότσικας, Γιώργος Τριμπέρης, Βασίλης Φούσκας, Λένα Χαραλαμποπούλου.

Επιμέλεια και διόρθωση δοκιμίων: Θάνος Μοσχούδης

Ηλεκτρονική σελιδοποίηση: Εκδόσεις Τόπος, τηλ.: 210 82.22.835

Εκτύπωση: Προσχέδιο

Για τους συνεργάτες της Ουτοπίας

Τα κείμενα που δημοσιεύονται εκφράζουν τις απόψεις του συγγραφέα. Η Συντακτική Επιτροπή ευθύνεται για την επιλογή τους. Κάθε κείμενο κρίνεται από δύο ειδικούς, μέλη ή μη της Συντακτικής Επιτροπής. Σε περίπτωση διαφωνίας, το κείμενο δίδεται σε τρίτο κριτή. Τα προς κρίση από τη Συντακτική Επιτροπή κείμενα αποστέλλονται σε ηλεκτρονική μορφή σε αρχείο Word στη διεύθυνση, info@u-topia.gr. Το σύνολο των λέξεων των συμβολών πρέπει να είναι έως 6.000, της βιβλιογραφίας συμπεριλαμβανομένης, σε γραμματοσειρά Times New Roman και σε διάστιχο 1,5 ίντσας. Ακολουθείται το σύστημα Harvard. Για περισσότερες οδηγίες, βλ. στην ως άνω ιστοσελίδα.

Τιμή τεύχους :11 ευρώ. Ετήσια συνδρομή εσωτερικού: 40 ευρώ. Φοιτητές: 30 ευρώ. Οργανισμοί: 100 ευρώ. Ετήσια συνδρομή εξωτερικού: ΕΥΡΩΠΗ: 80 ευρώ - ΗΠΑ: 95 ευρώ. Οργανισμοί εξωτερικού: 130 ευρώ.

Συνδρομές: ALPHA BANK, 128002320002920 (ΜΟΤΙΒΟ ΕΚΔΟΤΙΚΗ Α.Ε.)
ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ, 151/470821-09 (ΜΟΤΙΒΟ ΕΚΔΟΤΙΚΗ Α.Ε.)

Αριθμός τεύχους: 126, Ιούλιος - Αύγουστος - Σεπτέμβριος 2018
ISSN: 1105-9141

Εικόνα εξωφύλλου: Rebecca Horn, Ωκεανός στην καρδιά μου, 2000
Εικόνα οπισθοφύλλου: Rebecca Horn, Σκιές της καρδιάς, 2002

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

5 ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

ΕΠΙ ΤΟΝ ΤΥΠΟΝ

7 ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΟΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ
ΣΥΝΕΛΕΥΣΗΣ ΣΤΗ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟ ΤΟΝ ΕΠΟΜΕΝΟ ΝΟΕΜΒΡΙΟ

Δημήτρης Μπελαντής

11 ΧΑΟΣ

Ηρακλής Οικονόμου

ΑΦΙΕΡΩΜΑ: ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΕΙΑ

17 ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΤΩΝ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ
ΣΤΟΝ ΨΥΧΙΣΜΟ

Θανάσης Καράβατος

31 ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΟ ΚΛΙΜΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Μπετίνα Ντάβου

47 Η «ΗΘΙΚΗ» ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΚΑΙ Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ

Γιώργος Γουρνάς

63 ΤΑ ΝΑΡΚΩΤΙΚΑ ΩΣ ΜΕΣΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ

Κατερίνα Μάτσα

69 ΑΠΟΡΡΥΘΜΙΣΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ, ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΕΙΑ,
ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ.

Θεόδωρος Μεγαλοοικονόμου

93 ΑΝΕΡΓΙΑ ΚΑΙ ΑΥΤΟΚΤΟΝΙΕΣ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ: ΜΙΑ ΓΡΑΜΜΙΚΗ ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ

Μιχαήλ Γ. Μαδιανός

107 ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΣΕ ΠΛΑΙΣΙΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΑΠΟΣΤΑΘΕΡΟΠΟΙΗΣΗΣ: ΕΝΑ ΜΕΤΑΜΟΝΤΕΡΝΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ
ΔΡΑΜΑ

Maria Borcsa & Κάτια Χαραλαμπίκη

ΜΕΛΕΤΕΣ

- 121 ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΜΑΘΗΤΩΝ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΚΗ ΓΝΩΣΗ
Κώστας Διαμαντής
- 149 ΑΞΙΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ: ΕΝΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑ ΓΙΑ
ΤΗΝ ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΗ ΦΥΣΗ ΤΗΣ ΟΡΘΟΛΟΓΙΚΟΤΗΤΑΣ
Μιχάλης Χριστοδούλου
- 161 Ο WALTER BENJAMIN ΣΤΗΝ ΜΟΣΧΑ
Σάββας Μιχαήλ
- 173 ΑΡΙΣΤΕΡΑ ΚΑΙ ΗΘΙΚΟ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑ. ΜΙΑ ΣΥΝΤΟΜΗ
ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ
Ι. Ν. Μαρκόπουλος
- 183 Η ΙΣΡΑΗΛΙΝΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΟ ΝΕΡΟ ΑΠΟ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ
ΤΟΥ ΣΙΩΝΙΣΜΟΥ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ.
ΜΙΑ ΜΟΝΙΜΗ ΕΠΙΘΥΜΙΑ ΑΠΟΘΗΚΕΥΣΗΣ ΠΟΡΩΝ
Jacques Fontaine

ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ

- 201 Ο ΣΤΡΑΤΗΣ ΜΥΡΙΒΗΛΗΣ ΚΑΙ Η ΡΟΖΑ ΜΙΛΗΣΑΝ ΜΕΤΑ
ΤΟΝ ΓΑΛΛΟ ΜΑΓΕΙΡΟ ΓΙΑ ΤΟ «ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ»
Λάμπρος Βαζαίος
- 205 ΤΑ ΧΗΜΙΚΑ ΟΠΛΑ ΤΗΣ ΣΥΡΙΑΣ
Ανδρέας Κ. Θεοφίλου

ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

- 209 ΚΑΤΙΑ ΧΑΡΑΛΑΜΠΑΚΗ, ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΜΙΑΣ ΨΥΧΙΑΤΡΟΥ
Κατερίνα Μάτσα
- 210 ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΜΑΤΣΑ, ΠΑΡΙΕΣ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟΥΣ ΠΑΡΙΕΣ
Μπερτάνη Ερμόνη
- 214 Θ. ΜΕΓΑΛΟΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, ΛΕΡΟΣ. ΜΙΑ ΖΩΝΤΑΝΗ
ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΗ ΤΗΣ ΚΛΑΣΙΚΗΣ ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗΣ
Κατερίνα Μάτσα

Πέρασαν περίπου δέκα χρόνια από το ξέσπασμα της σημερινής παγκόσμιας οικονομικής και κοινωνικής κρίσης. Η κρίση συνεχίζεται, αλλά οι λαοί τουλάχιστον της Ευρώπης όπως και των ΗΠΑ, δηλαδή προπαντός οι λαοί των αναπτυγμένων (τεχνολογικά και οικονομικά) χωρών στρέφονται *προς τα δεξιά*. Η ακροδεξιά καθώς και τα καθαυτό νεο-ναζιστικά κινήματα αποτελούν την απάντηση σε μια πορεία της ανθρωπότητας προς τον όλεθρο, ακόμα και στο ενδεχόμενο της πυρηνικής αυτοκαταστροφής.

Η κρίση του παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού οξύνεται. Η λύση, αντίθετα με τη γραμμική αντίληψη της ιστορίας και της μονοδιάστατης ιδεολογίας της προόδου, μπορεί να λυθεί, κατά τον Μαρξ, με την καταστροφή του ενός πόλου (του καπιταλισμού) ή των δύο πόλων της αντίθεσης. Στο πρώτο ενδεχόμενο: Επιστροφή, κατά τον Μαρξ, στην αρχέγονη κοινότητα όπως είχε επιβιώσει σε ορισμένες περιοχές της Ευρώπης, της Ρωσίας, και όχι μόνον. Επιστροφή αλλά σε ανώτερο επιστημονικό και τεχνολογικό επίπεδο, με συνειδητό έλεγχο του ιστορικού γίγνεσθαι.

Αλλά τώρα τι; Η ΟΥΤΟΠΙΑ έχει αφιερώσει τεύχη και έχει δημοσιεύσει άρθρα για τον χαρακτήρα της κρίσης, την αιτία της και τις ενδεχόμενες ιστορικές προοπτικές. Κείμενα γενικού χαρακτήρα και άλλα για τη συγκεκριμένη κατάσταση της χώρας μας. Έχουμε ασχοληθεί με την πορεία της Ελλάδας μετά το τέλος του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου, και ειδικά κατά την περίοδο των «μνημονίων». Και τώρα τι;

Στο σημερινό τεύχος επιχειρούμε να αναλύσουμε τις συνέπειες της κρίσης στο μικροκοινωνικό επίπεδο: στην οικογένεια, στις κοινωνικές της σχέσεις και στα άτομα. Επειδή η κρίση είναι γενική-κοινωνική, αλλά βιώνεται ατομικά ως διαταραχή, ψυχική ασθένεια, καταφυγή στην αυτοκτονία. Η Ελλάδα ήταν η χώρα της Ευρώπης με το μικρότερο ποσοστό αυτοκτονιών. Πού βρίσκεται σήμερα; Και τι γίνεται με την ανεργία, τη φτώχεια, την υπογεννητικότητα και τη γήρανση του πληθυσμού;

Πέρα από τις διαπιστώσεις και την αναζήτηση των αιτιών και των συνεπειών, στο σημερινό τεύχος θέτουμε κυρίως το ερώτημα: *Τι μπορούμε να κάνουμε ώστε να μειώσουμε τις καταστροφικές συνέπειες της κρίσης στον ατομικό ψυχισμό και να δημιουργήσουμε συνθήκες για μια, κατά το δυνατόν, πραγματοποιήσιμη κατάσταση ψυχικής υγείας*; Συγκεκριμένα: Στο πρώτο άρθρο του αφιερώματος γίνεται μια ανασκόπηση των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης στον ψυχισμό (Θ. Καράβατος). Ακολουθεί η συμπύκνωση των αποτελεσμάτων έρευνας για το συλλογικό συναισθηματικό κλίμα και την πολιτική συμπεριφορά στην Ελλάδα (Μπετίνα Ντάβου). Στη συνέχεια ο Γιώργος Γουρνάς, αναλύει το πρόβλημα της αντιμετώπισης της κρίσης ομαδικά και κλείνει το μελέτημά του με τα λόγια του Σεφέρη: «Σ' αυτό τον κόσμο που ολοένα στενεύει, ο καθένας μας χρειάζεται όλους τους άλλους».

Τα ναρκωτικά είναι ένα «καταφύγιο» από τις αφόρητες ψυχολογικές συνέπειες της κρίσης. Δεν είναι όμως μόνον αυτό. Όπως αναλύει συγκεκριμένα η γνωστή ψυχίατρος Κατερίνα Μάτσα, αντί για τη θετική αντιμετώπιση των ψυχικών προβλημάτων, συνεπειών της οικονομικής, κοινωνικής και οικογενειακής κρίσης, της εξάρθρωσης των κοινωνικών και προσωπικών σχέσεων, τα ναρκωτικά «αξιοποιούνται» από κρατικούς και άλλους «μηχανισμούς», ως μέσον *κοινωνικού ελέγχου*.

Τα ναρκωτικά είναι μια τραγική κατάληξη. Αλλά δεν είναι η μόνη. Άλλες, «συμπληρωματικές» συνέπειες αναλύει ο Θ. Μεγαλοοικονόμου, στη μελέτη του «Απορρύθμιση της ερ-

γασίας, ψυχική υγεία και κοινωνικός έλεγχος». Στην κρίση «αρρωσταίνει και όποιος έχει δουλειά και όποιος δεν έχει». Ο γνωστός ψυχίατρος αναλύει την «οδύνη που βιώνει το άτομο ως έκφραση της κοινωνικής κρίσης». Το μέλλον αντιμετωπίζεται όχι ως υπόσχεση, αλλά ως απειλή. Σήμερα τυπικά υποτίθεται ότι «βγαίνουμε» από τα μνημόνια; *Βγαίνουμε*; Και ποιο προβλέπεται να είναι το «μεταμνημονιακό τέλος της εργασίας»; Η απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων, συνεπάγεται μεταξύ άλλων, καταστάσεις στρες, άγχους και αύξηση των εργατικών ατυχημάτων. Και οι παρενέργειες των ιδιωτικοποιήσεων; Ο συγγραφέας σημειώνει τη διπλή, αντιφατική φύση της εργασίας, ως αλλοτρίωση και ως δημιουργική έκφραση του εαυτού. Πώς λύνεται η αντίφαση: με τις «εν εξελίξει νέες μορφές βιοπολιτικής και κοινωνικού ελέγχου».

Τελικό «καταφύγιο». Η Ελλάδα είχε το μικρότερο ποσοστό αυτοκτονιών από όλες τις χώρες της Ευρώπης. Ποια είναι η κατάσταση σήμερα; Τον πρώτο καιρό της κρίσης είχαμε ξεσπάσματα οργής, διαδηλώσεις, εφήμερα κινήματα κ.λπ. Ταυτόχρονα: αυτοκτονίες απεμπισμένων. Τότε τις παρουσίαζε ο Τύπος. Σήμερα ο πληθυσμός «αντιδρά» παθητικά, βιώνει τα αδιέξοδα και την έλλειψη προοπτικής. Στη συγκεκριμένη μελέτη του ο Μ. Μοδιάνος διαπιστώνει μια αύξηση των αυτοκτονιών στη χώρα μας. (Συγκεκριμένα στατιστικά στοιχεία για άνδρες, γυναίκες, ηλικίες, χρονικές περίοδοι κ.λπ.) Τα στοιχεία δείχνουν σημαντική αύξηση των αυτοκτονιών μετά το 2008 και προβλέπεται περαιτέρω αύξηση, αν δεν γίνουν «συστηματικές παρεμβάσεις» για την άμβλυνση της διαδεδομένης επίδρασης της οικονομικής ύφεσης στην ψυχική υγεία του ελληνικού πληθυσμού. Συστηματικές παρεμβάσεις; Από πού; Από το ελληνικό κράτος; Ή από τις οχιές των «δανειστών» που πλούτισαν σε βάρος της Ελλάδας, αλλά επιμένουν, να πληρώσουμε και το τελευταίο ευρώ του παράνομου, επαχθούς κ.λπ. χρέους.

Το σημερινό αφέρωμα «κλείνει» με το άρθρο της Μαρία Βορσα και της Κάτιας Χαράλαμπακη για τις επιπτώσεις της κρίσης στις ελληνικές οικογένειες, «ένα μεταμοντέρνο ελληνικό δράμα».

Ακολουθούν μελέτες για την ελληνική παιδεία (Κ. Διαμαντής), για την κανονιστική φύση της ορθολογικότητας στις κοινωνικές θεωρίες (Μ. Χριστοδούλου), το άρθρο του Σάββα Μιχαήλ «Ο Waker Benjamin στη Μόσχα», άρθρο του Ι. Ν. Μαρκόπουλου για το ηθικό πλεονέκτημα της Αριστεράς, επίσης άρθρο του J. Fontaine για την ισραηλινή πολιτική για το νερό, κρίσιμο πρόβλημα στις πιέσεις του Ισραήλ σε βάρος των Παλαιστινίων, καθώς και επίκαιρο άρθρο του Λάμπρου Βαζαίου για το Μακεδονικό.

Και όπως πάντα: Επίκαιρα σχόλια και κριτική βιβλίου. Η εικονογράφιση και το σχετικό σημείωμα από τη ζωγράφο Μαρία Κοκκίνου.

Σημείωμα: Αυτές τις μέρες είχαμε την επίσκεψη του Γερμανού προέδρου. Ο «πρώτος πολίτης της συμμάχου χώρας», ζήτησε συγγνώμη για τις γερμανικές θηριωδίες σε βάρος του ελληνικού λαού, σημείωσε την «ηθική ενοχή» που βαραίνει τους συμπατριώτες του, εγκωμίασε τους Έλληνες για την ανοχή τους, μίλησε για τον σεβασμό του που αφήσαμε πίσω τα μνημόνια, αλλά όταν ο Έλληνας Πρωθυπουργός, διπλωματικά, του θύμισε τις πολεμικές επανορθώσεις, ο πρόεδρος της κραταιάς Γερμανίας έκανε τον κουφό. Τι περιμένουμε από τη «φίλη» χώρα; Μας οφείλουν 280 δισ. για επανορθώσεις. Οι νεκροί (δολοφονημένοι, ψημένοι, εκτελεσμένοι κ.λπ.) δεν έχουν ανταλλακτική αξία. Αλλά όπως αποδεικνύει γερμανίδα ακαδημαϊκός, πέντε σεντ του ευρώ να έβαζε ο κάθε Γερμανός, η χώρα του θα εξοφλούσε τα δάνεια και τις καταστροφές. Λοιπόν;